

A NÉPISKOLAI TÖRTÉNETTANÍTÁS.

A mai időkben ismét nagy figyelmet követel az elemi népiskolai történettanítás kérdése. Ezzel legutóbb Bursics Ernő foglalkozott a *M. P.*-ban (1914: 810. l.); «A történettanítás erősítése a népiskolában» címen a népiskola tantervének nemzeti irányú átdolgozását sürgette azon az alapon, hogy 1911/12-ben népiskoláinknak csak 70·30%-a volt teljes 6 évfolyamú, a mindennapi tanköteleseknek csak 8·6%-a járt az V. és 4·9%-a a VI. osztályba, történelmet csak itt tanulnának s így 1877 óta (amikor t. i. a tanterv a történettanítást a III—IV. o.-ból fölvitte az V—VI. osztályba) napjainkig milliók hagyták el népiskoláinkat anélkül, hogy nemzetünk történetét a maga összefüggő egészében megismerni, szívükbe és lelkükbe vésni valaha alkalmuk lett volna. Ezen a leverő igazságon csak úgy lehet gyökeresen segíteni, ha a legnagyobb áldozatok árán is, minél előbb kiépítjük a csonka népiskolákat s ha mi tanítók arra törekszünk, hogy a tanulók ne legyenek kénytelenek a tankötelezettség idejét eredménytelenség miatt eltölteni, mielőtt az V—VI. osztályba feljutnának, azaz ha minden gyermek megtanulja a tananyagot azt a minimumát, ami méltóvá teszi őt arra, hogy nyugodt lélekkel felsőbb osztályba engedhessük. Ezekben s nem a sokak által kívánt oly irányú tantervmódosításban látjuk a segítséget, hogy a nemzeti történelem tanítását a népiskola középső és legalsó osztályaiba tegyük. A tanítási módszer kérdéseiben a gyermek értelmi és erkölcsi fejlődési fokait kell alapul vennünk. S mert kérdésünk: hogy mely osztályokban kezdjük tanítani a történelmet, szintén a módszer kérdései közé tartozik, a rá vonatkozó feleletet is a gyermek lelki fejlődésének figyelembevételével adhatjuk meg. De mivel a történelmi oktatás fajunk és nemzetünk szeretetét s az ősök iránt való kegyelet érzését ápolja, tehát legfőképpen az erkölcsi nevelést szolgálja, a gyermek hazafias érényeinek fejlődését kell különösen megvizsgálnunk.

A gyermek hazafias érényeinek fejlődésére irodalmunkban Nagy László szolgáltatta a legújabb adatokat.¹ Ezek annál méltóbbak a figyelemre, mert nem a történelemtanítás, meg a nemzeti élet békés küzdelmei által keltett hazafias érzelmeket tanulmányozza, hanem azokat az érzelmeket, amelyeket a háború, a nemzeti életveszélynek ösztönszerű vagy öntudatos megérzése keltett fel a gyermekben. A rendkívüli ingerre erős érzelmi hatás következett: ezek erőfoka és

¹ Nagy László: A háború és a gyermek lelke. Budapest, 1916. — A Gyermektanulmányi Könyvtár V. kötete, 143 l.

sokfélesége aztán tökéletesebb és részletesebb eredményekhez vezette a tanulmányozót. Az általa feldolgozott gyermekfeleletek a következőket mutatják a hazafias erények belső fejlődését illetőleg (l. az i. m. A háború erkölcsi hatása c. fejezetét):

I. Az alsóbbrendű hazafias érzések (ösztonszerű fajszeretet, faji büszkeség, a szülőföld lakosságához, az egész nemzetet alkotó fajhoz való ragaszkodás érzései; a szülőföldhöz, az ország földjéhez való ösztonszerű ragaszkodás érzései) gyors és arányos fejlődést mutatnak a 11 éves korig. A 13 éves koron túl megkezdődik az ösztonszerű hazafias érzések erejének fokozatos csökkenése. Kibontakozásuk főoka érzelmi természetű: az ösztonszerű faji érzés és a helyhez, a birtokhoz való ragaszkodás ösztonszerű megérzése. A faji érzés már a 6—8 éves korban képes a gyermekben szórványosan érzelmi mozgalmakat támasztani, de a 9 éves kortól fogva gondolat- és akaratvilágára irányítóan hat. Az alsóbbrendű hazafias érzelmek kifejlődésének értelmi oka is van: a 9—14 éves gyermek hazafias érzelmei (a faji érzés, a birtokhoz való ragaszkodás) a győzelmi vágyak motivumaiként jelennek meg. Ez a kapcsolat nem kedvez az elvont nemzeti érzés kialakulásának; még a 15—16 éves ifjú is többre becsüli a harciasságot, mint a hazafias érzést.

II. A magasabbrendű hazafias érzések nagyobb arányú kialakulása a 14 éves korban kezdődik. A túlsúlyt az alsóbbfokúak felett a 16—17 év között szerzik meg. Meg kell jegyeznünk, hogy a magasabbrendű hazafias érzések korai (9—11 éves korban való) jelentkezésének értelmi oka van: a családban s az iskolában nyert oktatás.

Az elemi népiskolai történelemtanításnak tehát, még az V—VI. osztályban is, csak az alsóbbrendű hazafias érzésekkel lehet számolnia. A magasabbrendű hazafias érzelmeket, tehát azokat, amelyekben a nemzeti érzéshez a haza fogalma fűződik, amelyekben a haza az érzéki elemektől megtisztulva, mint eleven fogalom jelenik meg, az elemi népiskolás gyermek még nem ismeri. Beszélni, beszélhetünk neki rólok, szavainkat utánunk mondja — de csak üres szavak lesznek azok az ő ajkán és nem szívből fakadt érzelmek kifejezései.

A nagy háború rettenetes izgalmi, melyek a család legbelső életeig markolnak be, csak az ifjakban ébresztették azokat a magasabbrendű hazafias érzelmeket, amelyekben a haza az érzéki elemektől megtisztulva, mint eleven fogalom jelenik meg. A népiskolai gyermekek csakis az alsóbbrendű hazafias érzéseket ismerik meg.

Mit tanulunk ebből? Ne gondoljuk, hogy a hazafias érzelmek ápolását és fejlesztését illetőleg az iskola nevelő-oktató hatása túlszárnyalja azt a nagy nevelő hatást, amit a háború, a nemzeti lélek nagy vizsgálata tett felnőttekre és gyermekekre egyaránt. Így a történelmi.

oktatást, a hazafias érzés nevelését az elemi népiskolában — de a középfokú iskolák alsó osztályaiban is — a gyermekben élő alsóbbrendű hazafias érzelmekhez kell szabnunk.

Mi volna tehát a tennivalónk? Ápoljuk, növeljük a gyermek gondolat- és akaratvilágára irányítóan ható ösztönszerű fajszeretet érzését, faji büszkeségét, a szülőföld lakosságához s az egész nemzetet alkotó fajhoz való ragaszkodásának az érzéseit. Könnyen belátható, hogy ez érzelmek gyarapítására a szülőföld (lakóhely), azután környékének s végül hazánk földjének és népének megismertetése és megszerettetése szolgáltatja a legegyszerűbb s mégis leginkább eredményes utat s módot. Más szóval kifejezve: *a népiskolai hazafias nevelésnek a földrajz a magva.*

Ehhez az eredményhez jutva, vizsgáljuk meg a mai tanterv alapján folyó elemi népiskolai földrajzi és nemzeti történelmi tanítást.

Az I—II. osztályban folyó beszéd- és értelemgyakorlatok, a hozzájuk csatlakozó olvasmányok tartalmi tárgyalásával együtt, a 6—7 éves gyermek értelmi képzésén kívül ennek valódi vagy inkább még ösztönszerű gyermeki és testvéri szeretetét, a szülőföldhöz vagy lakóhelyhez s a környező természethez és emberi körhöz való ösztönszerű ragaszkodást is ápolják. A tanító a kis önzökre, hogy bennök némi önzetlenséget fakasszon s az «én» erkölcsi világának megnyílását elősegítse, értelmi képzéssel és erkölcsi motivumokkal iparkodik hatni. A «mese tündérvilágában» közeledve hozzájuk, főként érzelmi nevelést szeretnénk adni, ámde még kevés értékes eredménnyel. A mesében rejlő valódi erkölcsi motivumokat még nem látja, nem érzi meg. A csodálatost, a szertelen nagyságot és erőt bámulja bennök. Elmondhatjuk, hogy inkább csak Vitéz László, Paprika Jancsi, a rajtavesztett farkas vagy a felsült róka meg a hozzájuk hasonlók eseteiben rejlő mozzanatok kapják meg érzelmi világát. A végül is leleplezett és kicsúfolt Kacor király, a szőlőfürtös róka vagy az álmából sáros árokban ébredt telhetetlen cigány meséi nagyon tetszenek a gyermeknek, de ezek nem magasabb erkölcsi érzelmeket, hanem mind a megcsúfolt vagy felsült felett érzett kárörvendés érzelmét váltják ki a gyermekből.

Történelmi mondásainkat, adomáinkat a 6—7 éves gyermek valószínűleg még tartalmilag sem fogja fel. Ennek híjával pedig érzelmi hatásra sem számíthatunk. A történelmi alakokról mit mesélünk még nekik? Igaz, egy-egy fényes, erősen ható történelmi eseményből, mint háttérből, előléphet egy-egy kis elbeszélés, történetke. Ennek azonban még aligha van történelmet előkészítő bece, ha a gyermeket érdeklő formára egyszerűsítjük le. A mese nem történelem, és viszont, a történelem nem mese. Összefoglalásukkal csak az igazi

történelmi érzék és a valódi nemzeti érzés, öntudat és önismeret kifejlődésének ártunk.

A tárgyias érdeklődés idejébe ért III—IV. osztályos, 8—9 éves gyermek értelmileg és erkölcsileg fejlettebb. Érzelmek is gazdagabb forrásból törnek elő. A körülötte levő tárgyakat és intézményeket lényegökben megismeri és másoktól megkülönbözteti. Elmondhatjuk, hogy esze már egyszerűbb esetekben — és a tanító segítségével — fogalmat alkot, ítél és következtét. Fejlettebb, bensőbb társaséletet él. Az elevenebb és bátrabb megjelenésűvé vált gyermek nagyon érdeklődik a küzdelmek és a háborúk iránt. A küzdelmet még csak a győzelem szempontjából nézi. Már részt vesz a gyermekek háborús játékaiban, de részt vesz a valóságos gyermek-csatákban is. A gyermekháborúknak természetesen mindig győzelemmel kell végződniek. A «győzelem» elmaradhatatlan követelménye küzdelmőknek. Annyi ösztönyszerű faj- és szülőföld-szeretet él már benne, hogy a küzdelemben mint magyart a faji büszkeség, a faj nevének a becsülete olyan erővel tölti el, hogy ütést, zuhanást nem érezve, a lelkesültség és a düh érzelmeinek valami csodálatos vegyületével rohan az «ellenség»-nek. Ha máskor az ellenség (török) szerepét nyeri el, testi erejét kifejti, de a dühös felbuzdulás tüze nem lepi meg.

A 8—9 éves gyermek gazdagabbá vált érzelmi világát mutatják az alsóbbfokú, kezdetleges altruisztikus érzelmek nyilvánulásai. Igaz ugyan, hogy a tekintélyi elv határtalan tisztelete irányítja tetteiben és az önzés vezeti elhatározásaiban: a kényszerűség, a függés, a büntetéstől való félelem vagy a jutalom kilátásai a tanácsadói, s nem az erkölcsi belátás szava. A személyének jól esőt jónak, a kellemetlent rossznak nevezi. Mégis mindezek mellett már némi valóságos vagy látszólagos érzékkel van mások érdekei, jogos igényei, bajai, fájdalmai és örömei iránt is. Nem egyszer a részvét nyilvánulásaival is találkozunk. A harciasság és a győzelem motívumainak erősödésével kapcsolják össze azt a csökkenést, amit a 9 éves gyermekek alsóbbrendű altruisztikus érzelmeiben látunk a 8 évesekkel szemben. Ámde érzelmi világuk még azzal is fejlődést, gazdagodást mutat, hogy az alsófokú hazafiás érzelmek mellett a tulajdon és jog erkölcsi érzelmei és világosan felismerhetők bennök (l. a Nagy László által készített táblázatot. I. m. 86. lap: Az erények fejlődéstani táblázata).

A faji érzés a 9 éves kortól fogva irányítja a gyermek gondolat- és akaratvilágát. Nagy vonásokkal így jellemezhetjük azt a gyermekkort, amelyben a beszéd- és értelemgyakorlatok által adott lakóhelyismereteket és földrajzi (csillagászati) alapfogalom-elemeket a III. osztályban a szülőföld (lakóhely), a IV. osztályban pedig a hazai rendszeres földrajza tágtítja egyszerre széles ismeret-folyammá. Ezek

a földrajzi órák gazdag erekké válhatnak, melyekből bőven bugyognak a fajszeretetet, az ösztönszerű faji büszkeséget, a szülőföld lakosságához s az egész nemzethez való ragaszkodás érzéseit életre hívó, nevelő hatások épp úgy, mint az ősök iránt való kegyeletet ébresztő mozzanatok.

A szülőföld (lakóhely) környékén található történelmi emlékek felkeresése és megismertetése nemcsak tárgyi alapot ad a történelem tanításának, hanem az ősök iránt való kegyelet érzelmeinek fakasztására is igen alkalmas. Ha e tekintetben a jól szervezett iskolai kirándulások és látogatások alkalmával a III. és IV. osztályban minden lehető lelkiismeretesen megtesz a tanító és azután a földrajzi tanórákon se mulasztja el az ismertetett városhoz (helyhez) fűződő történelmi vonatkozások felemlítését: tanítása nem száraz földrajzi ismeretközlés, nem lélek nélküli való térképolvasás lesz. A haza földjének megismerése mellett ennek szeretetére, a szeretett föld régebbi lakóinak (őseinknek, fajunknak) becsülésére, ezek nagy példáinak, érenyeinek buzgó követésére is neveli tanítványait. A 8—9 éves gyermekekben nem elvont módon, pusztán hazafias értelmű szónoklatokkal, tanításokkal ébreszthetjük a nemzeti érzést. Ennek a módnak még évekkel később jó meg az ideje; akkor, amikor a magasabbrendű hazafias érzelmek jelentkeznek; amikor a nemzeti érzéshez már a haza fogalma fűződik s a haza az érzéki elemektől megtisztulva jelenik meg. Most a szülőföldnek (lakóhelynek), környékének és még nagyobb környékének, az egész ország földjének, lakóinak, természeti sajátságainak (szépségeinek), mezőgazdasági-, ipari-, kereskedelmi és társadalmi viszonyainak megismertetésével kell és lehet megszeretnünk hazánk földjét és rámutatnunk e megismerés során hazánk helyzetére, mai és jövő feladataira. A 8—9 éves gyermekben már él az ösztönszerű faji érzés; lakóhelyéhez és birtokához ösztönszerűen ragaszkodik. Ezekre az érzelmekre kell építenünk, ezek fejlesztésével és gyakorlásával kell a magasabbrendű hazafias és altruisztikus érzelmek megjelenését elősegítenünk.

A jelenlegi tanterv teljes megértésével nyújtott III—IV. osztályú földrajztanítás, a tanmenetet nyomon kísérő olvasmányok alapos tárgyalásával kiegészítve és megerősítve, máris két szempontból tesz a gyermek hazafias nevelése érdekében végtelen szolgálatot:

1. megszeretteti hazánk földjét; 2. megérteti, beláttatja a gyermekkel, hogy e nagy darab földön, az ország határai közt lakó, milliókra menő lelkeknek a földrajzi helyzetből következő egymásra utaltságból kifolyólag is közös érdekeik, közös tennivalóik, tehát közös céljaik is vannak. Az egységes földrajzi területen, a szembetűnően természetes határok által zárt ország földjén lakó s magyarul beszélő embertársaink a mi fajunk. A köztünk és velünk élő, velünk együtt

dolgozó, bár más nyelven beszélő nemzetiségekkel együtt pedig az ezeréves magyar haza polgárai vagyunk. Mi, a ma élő emberek, gyermekeink és magunk javáért, fenntartásunkért dolgozunk és akarjuk közös lakóhelyünket, kenyeret adó földünket gazdagítani, felvirágoztatni. A megtámadtatások veszedelmében pedig karunkkal és fegyverünkkel állunk honunk határaihoz, az ellenség elé, hogy az el ne vehesse tulajdonainkat. Az ösztönszerű faji érzelemmel bíró s a tulajdonhoz ragaszkodást érző gyermek is megérti és felfogja így, hogy a hazafinak békében és harcban kötelességei vannak hazájával szemben, s e kötelességeket a saját maga élete érdekében munkájával, és ha kell, vérével is kell teljesítenie. A III—IV. osztályba járó gyermeket is rávezethetjük annak belátására, hogy ha ezt a kötelességét mindenki teljesíti: akkor a haza polgárai egyenként is boldog életet élhetnek; ha pedig nem teljesítjük kötelességeinket: pusztulunk, szegényedünk, s az ellenség kegyelmére kerülve, hazánkkal együtt egyenként mi is szomorú napok elé jutunk.

A történelmi érzék által irányított földrajztanításunk harmadik becses szolgálata az lesz, hogy a tanításban előhaladva, a történelmi vonatkozásokat felhasználva: rámutat az ősökre, akik mint királyok és hadvezérek, mint papok vagy törvényhozók, mint az ipar úttörői vagy a művelődés terjesztői, a művészetek művelői vagy mint lelkesítő költők olyan sokat tettek hazánkért és fajunkért, hogy nevük ma is kegyeletünkre, tetteik hámlánkra méltók.

Ezt a tanítást, ezt a hazafias nevelést nyújthatjuk mai tantervünk alapján a III—IV. osztályba járó 8—9 éves gyermekeknek. Amelyik tanító ezt elmulasztja vagy hiányosan adja, méltatlan kúldetésére és tanító nevére. A saját mulasztását semmiképpen sem háríthatja át a tantervre. Az állami tanterv alapján készült III. osztályos olvasókönyv sorra nyújtja történelmi mondáinkat. A IV. osztályos olvasókönyv végig megy hazánk egész történelmének. A tanító vezetésével ezek az olvasmányok hazánk történelmének összefüggő képét nyújtják. Különbön is kötelessége a IV. osztály tanítójának, hogy a tanév végén, az általános ismétlés idején, a történelmi tárgyú olvasmányokat az időrend, a történelmi folytonosság szempontjából rendszeresen ismételve át a gyermekekkel. Hogy a történelmi tárgyú olvasmányok milyen szépen és mondhatjuk: rendszeresen szolgálják a hazafiúi nevelést és tanítják ezeréves történelmünket, csupán székesfővárosunk olvasókönyveire utalunk. Ha a III. osztályban külön tantárgyként szerepelne is a történelem, akkor sem lehetne többet vagy rendszeresebbet nyújtani, a 9 éves gyermek értelmi és érzelmi fejlettségét tekintve véve. A III. és IV. osztályú olvasókönyvek történelmi tárgyú olvasmányait gondos tárgyi magyarázattal s az erkölcsi neve-

lésre ható motivumok megjelenítésével kell nyujtanunk. Ha a tanító ezt megteszi, az olvasó órák eredménye éppen olyan becses, mint bármelyik «tantárgy» órája. Ha azonban a tanító a tartalmi tárgyalást s vele együtt az érzelmi nevelésre ható vonások kiemelését is minduntalan elmulasztaná, elismerjük, hogy nemcsak az olvasókönyv alapján nyujtott történelmi ismeretek s ezeknek a hazafiúi érzésre való nevelő hatása válik morzsává, hanem azt is véljük, hogy nem sokkal volna becsesebb az ilyen ember tanítása akkor sem, ha a tanterv módosítása esetében tankönyvből tanítaná nemzetünk történelmét.

A népiskola V—VI osztályaiban is szoros kapcsolatban halad a földrajz és a történelem tanítása és mindkettőt nyomon kísérik s kiegészítik az olvasókönyv földrajzi és történelmi tárgyú olvasmányai. Csupán mondanivalónk teljességéért és befejezettségéért írjuk le, hogy ezek a hazafiúi nevelést leginkább szolgáló tantárgyaink most már szélesebb alapon foglalkoztatják az értelmi és érzelmi tekintetben is fejlettebb gyermekeket. A VI. osztály földrajza több gondot fordít a távolabbi világrészekre, történelme pedig hazánk történelmével kapcsolatban a világ történelmébe vezeti be a gyermeket. Mindkét tárgy külön, önálló órákat nyert értelemképző és erkölcsnevelő munkájának a végzésére. Ez osztályok tanítójának már könnyebb dolga van. A fejlettebb értelmű és gazdagabb érzelmi világú gyermekek előtt azokat az ismereteket kell tanítani a földrajz és a történelem óráin, amelyeknek lényegét, a hazafiúi érzelmek egyszerűbb nyilvánulásával együtt már a III—V. osztályok tanítója megalapozta a gyermekben.

A tantervnek tehát nem módosítására, hanem teljes felhasználására van szükség.¹

KOVÁTS ALAJOS.

¹ Az elemi iskolai történettanítás helyes rendezése az egész nemzetnevelés szempontjából egyik legfontosabb kérdésünk. Szükségesnek látnók annak minél több oldalú megvitatását. — *A szerk.*